

آثار ارتباط خویشاوندی در زندگی با تکیه بر خطبه ۲۳ نهج البلاغه

رقیه افضلی^۱

چکیده

دین اسلام مجموعه وظایفی را به پیروان خویش ارائه داده است تا ایشان در زندگی آن وظایف را انجام دهند. یکی از بخش های آن، تعامل با دیگران می باشد و از مصادیق تعامل، رابطه با اقوام و خویشاوندان است که آن را تحت عنوان صله رحم مطرح می نماید. اسلام علاوه بر ایجاد پیوند وسیع میان تمام افراد بشر، بر پیوندهای محکم تری میان واحدهای کوچک تر به نام خانواده و فامیل تاکید می کند. امام علی (علیه السلام) در خطبه ۲۳ نهج البلاغه به آثار ارتباط خویشاوندی بر زندگی پرداخته است. مقاله حاضر با هدف تبیین آثار ارتباط خویشاوندی در زندگی با تکیه بر خطبه ۲۳ نهج البلاغه به روش توصیفی و تحلیلی و با ابزار کتابخانه ای به رشته تحریر در آمده است. مهمترین یافته های تحقیق حاضر عبارتند از: در خطبه ۲۳ نهج البلاغه، خویشاوندان به عنوان یک رکن اساسی در زندگی فردی و اجتماعی مطرح می شوند و نقش بسیار مهمی در جنبه های مختلف زندگی انسان ایفا می کنند. روابط خویشاوندی، به عنوان یک شبکه حمایتی قوی، به افراد در مواجهه با مشکلات و چالش های زندگی کمک می کنند. این حمایت ها شامل آثاری هم چون «دفاع از انسان با دست و زبان»، «برطرف کردن اضطراب و ناراحتی»، «تداوم دوستی»، «به جای ماندن نام نیک در میان مردم» است.

کلیدواژه: آثار، ارتباط خویشاوندی، زندگی، خطبه.

^۱. دانش آموخته، سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها) کرمان

مقدمه

یکی از راه‌های جدی و اساسی در راه کمال و تعالی انسان، ارتباطات اجتماعی است. بسیاری از نیازهای عالی آدمی و شکوفا شدن استعدادها و خلاقیت‌های او فقط از طریق تعامل بین فردی، اجتماعی تعریف می‌شود. ارتباط فرد با آفریننده این نظام، از سویی با رهبران دینی و ملی و از سوی دیگر با تمام جامعه انسانیت، بخصوص با اولویت‌های عاطفی مانند: پدر و مادر، خویشان و جامعه همواره برقرار بوده است. این رابطه با خویشان و اقوام در تمامی ادیان آسمانی و نظریات اجتماعی تاکید شده و در اسلام این پدیده تحت عنوان «صله رحم» مطرح و ضرورت آن در روایات و آیات مورد تاکید قرار گرفته است.

خویشان هرکس سرمایه‌های زندگی او هستند، برهمین اساس مدیریت خویشاوندی یکی از اصول ارتباط صحیح با خویشاوندان است. خویشان نسبی انسان، انتخابی نیستند، باید در ارتباط با آنها از زن و مرد پیر و جوان و در هر موقعیت فردی، اجتماعی، اقتصادی، اخلاقی، سیاسی، علمی، روستایی، شهری، فکری و اعتقادی که هستند به آیین خویشاوندی عمل کنیم.

امروزه با گسترش تغییرات اجتماعی، اقتصادی و استفاده بیش از حد از تکنولوژی‌های گوناگون که با خود، فرد گرایی را به دنبال داشته است، روابط خویشاوندی به شدت تحت تأثیر قرار گرفته‌اند؛ به طوری که روابط خویشاوندی نسبت به گذشته بسیار کمرنگ شده است. در گذشته، اقوام و خویشاوندان به راحتی از حال یکدیگر مطلع و از آثار مثبت روابط خویشاوندی بهره مند می‌شدند؛ ولی امروزه نیاز است تا افراد جامعه یک بازنگری در این زمینه مهم اجتماعی داشته باشند. در اندیشه اسلامی، حفظ و گسترش روابط فامیلی و ارتباط صمیمانه با خویشاوندان، اهمیتی بسیار دارد؛ یکی از رهنمودهای مهم در باب خویشاوندی، سخنان امام علی (علیه السلام) است. که ایشان در خطبه ۲۳ نهج البلاغه به اهمیت آثار خویشاوندی بر زندگی انسان پرداخته اند.

مقاله حاضر با هدف تبیین آثار ارتباط خویشاوندی در زندگی با تکیه بر خطبه ۲۳ نهج البلاغه پاسخگوی سوال زیر است:

- آثار ارتباط خویشاوندی در زندگی با تکیه بر خطبه ۲۳ نهج البلاغه چیست؟

در زمینه آثار ارتباط خویشاوندی بر زندگی انسان نوشته‌های متعددی به رشته تحریر در آمده است از جمله:

کتاب «ارتباط با خویشاوندان»، نوشته محسن دهقانی، که در سال (۱۴۰۲) به چاپ رسیده است. نویسنده در این کتاب به نقش صله رحم در محکم کردن ارتباطات خویشاوندی پرداخته است.

مقاله «نقش خویشاوندان در تحکیم خانواده»، نوشته ابراهیم سجادی است که در سال (۱۳۸۶) به چاپ رسیده است. نویسنده در این مقاله نخست به پیشینه تاریخی خانواده، خویشاوندان و گونه تعامل آن دو، از منظر برون دینی و قرآنی اشاره می‌کند. سپس به توضیح دیدگاه قرآن راجع به نقش خویشاوندان در تحکیم پایه‌های خانواده می‌پردازد. در این راستا از راهکار حقوقی و اخلاقی سخن می‌گوید و زمینه‌هایی چون یافتن همسر همسان، پایداری، استقلال و اصلاح روابط تنش آلود را مورد بررسی قرار می‌دهد.

۱- مفهوم

خویشاوند

خویشاوند در لغت [خوی / خی و] (امرب) کسی که به واسطه نسب یا از طرف پدر یا از طرف مادر و جز آن به شخص نزدیک باشد. (ناظم الاطباء) قریب. اسره نسیب. قوم. خویش. در اصطلاح خویشاوندی تنها رابطه زیستی یا بیولوژیکی نیست، بلکه بر اساس روابط اجتماعی و قوانین شرعی و عرفی تعریف و تعیین می‌شود. نمی‌توان گفت خویشاوندی مجموعه‌ای با ساختار مشخص و معین برای تمام فرهنگ‌هاست. روابط دیگری نیز به جز رابطه خونی برای خویشاوندی وجود دارد. از سوی

^۱. دهخدا، کتاب لغت‌نامه، ج ۷، ص ۱۰۱۶۷.

دیگر، نمی‌توان خویشاوندی را به یک گروه صرف تقلیل داد. خویشاوندی مجموعه پیچیده‌ای از روابط زیستی و اجتماعی است.^۱

۲- آثار ارتباط خویشاوندی در زندگی با تکیه بر خطبه ۲۳ نهج البلاغه

خویشاوندان، ارتباط خونی با هم دارند و در حقیقت شاخ و برگ‌های یک درختند. هر درختی برای حفظ حیات خود به همکاری همه اجزا با یکدیگر نیاز دارد. حفظ رابطه خویشاوندی نیز با همکاری و همیاری بستگان امکان‌پذیر است. ارتباط خویشاوندی دارای آثاری بر زندگی است.^۲ امام علی (علیه السلام) در خطبه ۲۳ نهج البلاغه به مهمترین این آثار اشاره کرده است که عبارتند از:

۲-۱- دفاع از انسان با دست و زبان

مکانیسم‌های دفاعی مانند لسان و دست، شیوه‌هایی هستند که افراد به‌طور ناخودآگاه در برابر رخدادهای اضطراب‌آور به کار می‌برند، تا از خود در برابر آسیب‌های روانی محافظت کنند. اندیشه به‌کار گرفتن این اعمال دفاعی در سال ۱۸۹۴ توسط زیگموند فروید مطرح شد. به نظر او، سازوکارهای دفاعی موجب کنار زدن افکار متعارض یا ناخوشایند از حیطه هوشیاری شده و به این ترتیب اضطراب را در فرد کاهش می‌دهند. پژوهشگران دریافته‌اند که سلامت روانی با چگونگی به‌کارگیری سازوکارهای دفاعی پذیرفته‌شده ارتباط دارد. افرادی که این سازوکارها را به کار می‌برند با اضطراب به‌خوبی مقابله می‌کنند و پاسخ سازگارانه به کشمکش‌ها می‌دهند. این پژوهشگران همچنین دریافته‌اند که آسیب‌شناسی روانی با به‌کارگیری سازوکارهای دفاعی ناپسند ارتباط دارد.^۳

دفاع خویشاوندان از یکدیگر با دست و زبان و بررسی چگونگی حمایت و حفاظت اعضای خانواده یا خویشاوندان از همدیگر از طریق دو ابزار اصلی صورت می‌گیرد: اقدامات فیزیکی (دست) و ارتباطات کلامی (زبان). در این زمینه می‌توان به چند نکته کلیدی اشاره کرد:

۱. مقصودی، انسان‌شناسی خانواده و خویشاوندی، صص ۱۲۹-۱۳۳.

۲. رستمی، آثار صله رحم، ص ۹۷.

۳. نظام‌زاده و قمری گنجوی، سازوکارهای دفاعی و راه‌های مقابله در افراد مبتلا به اختلال اضطراب منتشر و افسردگی اساسی، ص ۱.

الف) اقدامات فیزیکی:

حفاظت فیزیکی: شامل سلسله اقداماتی است که به منظور محدود نمودن امکان دسترسی عوامل دشمن به مراکز حساس صورت می‌گیرد. اعضای خانواده ممکن است در مواقع خطر یا تهدید، به طور مستقیم با استفاده از توانایی‌های فیزیکی خود از یکدیگر دفاع کنند. این می‌تواند شامل اعمالی مانند سد کردن مسیر خطر یا حتی درگیری فیزیکی به منظور حفظ امنیت خویشاوند باشد.^۱

ب) ارتباطات کلامی

-مدیریت و رفع سوء تفاهات: زندگی خانوادگی با چالش‌های متعددی روبه‌روست زبان به عنوان ابزاری برای ارتباط و رفع سوء تفاهات نقش مهمی را ایفا می‌کند. تشویق به گفتگو و مذاکره می‌تواند در کاهش تنش‌ها و حل جنگ و جدال‌ها مؤثر باشد.^۲

-تشویق و ارائه حمایت عاطفی: رفتار حمایتی، رفتاری است که به قصد سود رساندن به دیگران انجام می‌شود. کلمات می‌توانند در ارائه حمایت روانی و عاطفی نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشند. این شامل تشویق، راهنمایی، و ارائه مشاوره می‌شود که می‌تواند به تقویت روحیه افراد خویشاوند کمک کند.^۳

حضرت علی (علیه السلام) خویشاوندان را به بالهایی تشبیه می‌کند که انسان را در صعود به اهداف عالی کمک می‌کنند و در صورت نبود یا قطع رابطه با آنان، انسان در رسیدن به آرزوها و اهداف تعیین شده دچار مشکل می‌کنند. آن حضرت می‌فرماید: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَا يَسْتَعْنِي الرَّجُلُ وَإِنْ كَانَ ذَا مَالٍ عَنْ [عَشِيرَتِهِ] عِزَّتِهِ وَدَفَاعِهِمْ عَنْهُ بِأَيْدِيهِمْ وَالْأَسْنَتِهِمْ، وَهُمْ أَعْظَمُ النَّاسِ حَيْطَةً مِنْ وَرَائِهِ وَاللَّهُمُّ لَشَعْنِهِ وَأَعْظَمُهُمْ عَلَيْهِ عِنْدَ نَازِلَةٍ إِذَا [إِنْ] نَزَلَتْ بِهِ، وَلِسَانُ الصِّدْقِ يَجْعَلُهُ اللَّهُ لِلْمَرْءِ فِي النَّاسِ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الْمَالِ [يُورِثُهُ غَيْرُهُ] يَرِثُهُ غَيْرُهُ»^۴؛ ای مردم، آدمی هر چند توانگر بود، از عشیره خویش و

۱. جمعی از نویسندگان، نیروهای مسلح در وصیتنامه امام خمینی (ره)، ج ۱، ص ۶۸.

۲. سبز علی سبجانی، چگونه سوء تفاهم را مدیریت کنیم؟، ص ۱، ش ۶.

۳. کاویانی و موسوی، چالش قهر و مهر در قرآن و روان شناسی، ص ۴.

۴. نهج البلاغه: خطبه ۲۳ بخش سوم.

تنها بر اساس ظاهر و منافع شخصی باشد. در نهایت، رضایت خداوند مهم‌ترین عامل در ساختن نام نیک است، چراکه خداوند به خاطر عمل خالص و درست، نام انسان‌ها را در میان مردم جاودانه می‌سازد.

نتایج

نتایج تحقیق حاضر با عنوان «آثار ارتباط خویشاوندی در زندگی با تکیه بر خطبه ۲۳ نهج البلاغه» عبارتند از:

امام علی (علیه السلام) ارتباط خویشاوندی را به عنوان یک عنصر حیاتی در زندگی انسان مطرح می‌کند. ایشان این ارتباط را نه تنها یک پیوند عاطفی، بلکه یک منبع قدرت و حمایت می‌داند. از منظر امام، خویشاوندان مانند بال و پر برای انسان هستند، به این معنا که به او کمک می‌کنند تا در زندگی پیشرفت کند و به اهدافش برسد. ارتباط خویشاوندی دارای آثاری بر زندگی است. امام علی (علیه السلام) در خطبه ۲۳ نهج البلاغه به مهمترین این آثار اشاره کرده است که عبارتند از:

- دفاع از انسان با دست و زبان: در چارچوب تحلیل جامعه‌شناختی، خطبه ۲۳ نهج البلاغه را می‌توان به عنوان تبیینی از کارکرد روابط خویشاوندی در یک ساختار اجتماعی در نظر گرفت. بر اساس این خطبه، خویشاوندان نقش محوری در حمایت از فرد هم به صورت مادی (حمایت با دست) و هم به صورت غیرمادی (حمایت با زبان) ایفا می‌کنند. حمایت با دست شامل کمک‌های عینی، مادی و اقداماتی مانند دفاع فیزیکی در برابر تهدیدات یا یاری رساندن در زمان بحران است که به نوعی کارکرد حفاظتی و حمایتی دارد. حمایت با زبان، که در قالب حفظ آبرو، اعتبار و دفاع کلامی نمود پیدا می‌کند، کارکردی اجتماعی-روانی دارد و بر تقویت هویت اجتماعی و احساس تعلق فرد به یک گروه تأثیرگذار است.

- برطرف کردن اضطراب و ناراحتی: خطبه ۲۳ نهج البلاغه به طور ضمنی به نقش اساسی خویشاوندان در کاهش اضطراب و ناراحتی اشاره دارد. با توصیف خویشاوندان به عنوان «بال و پر» و «مایه عزت و آبرو»، این خطبه بر اهمیت وجود یک شبکه حمایتی و پشتیبانی در زندگی افراد تأکید می‌کند. در واقع، حضور خویشاوندان به عنوان یک گروه هم‌بسته، حس تعلق و امنیت روانی را در فرد تقویت می‌کند و از طریق ارائه حمایت‌های عاطفی و عملی، به کاهش استرس و اضطراب ناشی از مواجهه با چالش‌های زندگی کمک می‌کند. این روابط، همچنین با فراهم آوردن یک بستر اجتماعی برای ابراز احساسات و به اشتراک گذاری تجربیات، به فرد امکان تخلیه هیجانی و دستیابی به آرامش را می‌دهند. از این منظر، شبکه خویشاوندی به مثابه یک منبع سرمایه عاطفی عمل کرده و از طریق تقویت حس

خودارزشمندی و کاهش احساس تنهایی، به بهبود سلامت روان فرد کمک می‌کند و در نتیجه، نقش مهمی در مدیریت و کاهش اضطراب و ناراحتی ایفا می‌کند.

- تداوم دوستی: امام علی (علیه السلام) با توجه به توصیفاتی که از نقش خویشاوندان ارائه می‌دهند، می‌توان استنباط کرد که این ارتباطات چگونه به تقویت و تداوم دوستی‌ها کمک می‌کنند. در واقع، خویشاوندان با ایجاد یک شبکه حمایتی و پایدار، بستری را فراهم می‌کنند که دوستی‌ها در آن رشد کرده و پایدار بمانند.

- به جای ماندن نام نیک در میان مردم: امام علی (علیه السلام) در خطبه ۲۳ نهج البلاغه، خویشاوندان را به عنوان عاملی مهم در خوشنامی انسان معرفی می‌کنند. ایشان معتقدند که خویشاوندان با حمایت، پشتیبانی و همراهی خود، باعث پیشرفت، عزت و سربلندی انسان می‌شوند و او را در برابر مشکلات یاری می‌کنند.

منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- ۱. اکبری، محمد رضا، صله رحم، تهران: نشر بین الملل، چاپ اول، ۱۳۹۵ ه.ش.
- ۲. اکبری، محمود، راه و رسم و دوستی، قم: فتیان، چاپ چهارم، ۱۳۹۰ ه.ش.
- ۳. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، تهران: سخن، چاپ اول، ۱۳۸۱ ه.ش.
- ۴. جعفری، مهدی، از اضطراب تا آرامش، قم: دارالمهدی، چاپ دوم، ۱۳۹۵ ه.ش.
- ۵. جمعی از نویسندگان، نیروهای مسلح در وصیت نامه امام خمینی (ره)، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. نمایندگی ولی فقیه، مرکز تحقیقات اسلامی، بی چا، ۱۳۶۸ ه.ش.
- ۶. حق جو، ناصر، اضطراب و نگرانی عامل بیماری های روانی شناخت پیشگیری عوامل آثار و درمان، قم: انصار المهدی، چاپ دوم، ۱۳۷۴ ه.ش.
- ۷. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران: موسسه انتشارات و چاپ تهران ایران، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ه.ش.
- ۸. کنت، دیویس، خانواده راهنمای مفاهیم و فنون برای متخصص یآوری، ترجمه فرشاد بهادری، تهران: تزکیه، چاپ دوم، ۱۳۸۸ ه.ش.
- ۹. محمدی ری شهری، محمد، دانشنامه قرآن و حدیث، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۹۱ ه.ش.
- ۱۰. مسعودی، عبدالهادی، روش فهم حدیث، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوازدهم، ۱۳۸۴ ه.ش.
- ۱۱. مقصودی، منیژه، انسان شناسی خانواده و خویشاوندی، تهران: شیرازه، چاپ اول، ۱۳۸۶ ه.ش.
- ۱۲. مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام امیرالمومنین علی (علیه السلام)، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۸۶ ه.ش.

۱۳. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴ ه.ش.

مقاله

۱. رستمی، مریم "آثار صله رحم"، شماره ۴، ۱۳۸۵ ه.ش.
۲. سبزعلی سبحانی، بتول "چگونه سوء تفاهم را مدیریت کنیم"، شماره ۶، ۱۳۸۵ ه.ش.
۳. شجری، رضا "نفی خوشنامی و استقبال از بدنامی نزد اهل تصوف"، شماره ۲، ۱۳۸۳ ه.ش.
۴. کاویانی و موسوی، محمد و زهره "چالش قهر و مهر در قرآن و روانشناسی"، ۱۳۸۶ ه.ش.
۵. نظام زاده و قمری گیوی، ضرغام و حسین "سازوکارهای دفاعی و راه های مقابله در افراد مبتلا به اختلال اضطراب منتشر و افسردگی اساسی"، شماره ۱، ۱۳۸۷ ه.ش.